

KORUMA PERSPEKTİFİNDEN İSTANBUL BEKİR PAŞA CAMİİ ve UYGULAMA ÇALIŞMALARI

ABOUT THE RECENT DISCOVERIES OF THE VEFA KILISE (MOLLA GURANI) MOSQUE

**GAMZE KUŞSEVEN ÖZKILINÇ / HAYRİ FEHMİ YILMAZ / MURAT SAV /
AYŞE GÜL CAN / CİHAN GÖKÇEK / BÜŞRA NUR YILMAZ**

Bekir Paşa Camii, Fatih ilçesi sınırlarında, Kızılelma Caddesi üzerindeki Bekir Paşa Camii Sokağı'nda bulunmaktadır. Caminin, 2017-2021 yıllarını kapsayan restorasyon projeleri ve uygulama süreci, üç ana aşama halinde gerçekleştirilmiştir. Bu aşamaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Diagnostik (yapının tanımlanması için gerekli tüm veriler) Çalışma: Kapsamlı şekilde yapının içi ve avlusu ile kaynaklarda yapılan araştırmayı kapsamıştır.
2. Diagnostik çalışmalara dayalı olarak restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması
3. Koruma ağırlıklı restorasyon uygulama çalışmaları.

Bu çalışmalar, eski eserde yapılacak restorasyon çalışmalarından önce gerçekleştirilmesi gereken aşamalar olması açısından son derece önemlidir. Özellikle ilk çalışmanın kapsamlı biçimde yapılması, sonraki aşamaların daha sağlıklı ilerlemesini sağlamıştır. Diagnostik çalışmalar, caminin ibadete kapatılmasının ardından yapılan sıva raspaları, statik araştırmalar, döşemelerle ilgili araştırmalar, kalem işi veya diğer bezeme araştırmaları gibi yapının özgün detayları tamamen ortaya çıkartılmış, belge araştırmalarının desteğiyle de ikinci aşamaya geçilerek, projelendirme süreci tamamlanmış ve Koruma Kurulu'nca onaylanması sonrasında üçüncü aşamaya başlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diagnostik çalışmalar, koruma, Osmanlı Dönemi, araştırmalar.

The Bekir Paşa Mosque is located on a street named the same as the mosques's, that is linked to Kızılelma Avenue of Fatih District. The restoration implementations of the mosque in 2017-2021 were carried out in three phases which are as following:

1. Diagnostic studies: research on building and its courtyard along with the sources
2. Preparation of restitution and restoration projects in accordance with the diagnostic studies
3. Restoration implementations on site with conservation approach

The above mentioned steps have significance as they represent the general outline of the steps to be taken about restoration works. Especially, a comprehensive diagnostic study helps the next steps to be taken more firmly. Within the frame of diagnostic studies; just after the closure of the building as a mosque, the plaster scrapes, structural tests, observations on floors and slabs, frescoes and other sort of decorative details have been the issues considered. Afterwards, with the help of the documentation research the second phase was started and following the approval of this phase's projects by the Council of Conservation of Heritage Assets, works of the third phase were initiated..

Keywords: Diagnostic works, conservation, Ottoman Period, research

CAMİNİN TARİHÇESİ ve YAPIM ÖZELLİKLERİ

Hadikatü'l Cevâmi'de belirtildiği üzere Bekir Paşa Camii'nin banisi Bekir Paşa yapıyı kendi vakfı adına kaydettirmiştir. 1024/1615 yılında vefat eden Paşa, Şatırkapısı (Bugün Topkapı olarak bilinen kapı olmalı) Haricinde Takyeci Câmii'nin karşısında Yalnızservi dibinde gömülmüştür (*Hadika 2001: 95*). Vefat kitâbesi:

Uzlet-i nâsut 1024

Hadika, Mahallesi de bulunan mescitle ilgili başka bir bilgi vermemektedir. Tahsin Öz'ün belirttiğine göre ise caminin banisi, Ebubekir Paşa olup, 1629 yılında vefat ettiği göz önüne alındığında, yapı bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır (*Öz 1995: 35*). Ölüm tarihi konusunda Ayvansaray ve Öz'ün çalışmalarında, 14 yıllık bir fark ortaya çıkmaktadır. *Fatih Camileri* adlı kitapta ise Bekir Paşa Camii'nin mimarının Hafız Ahmed Efendi olup, hazirede gömülü olduğu yazılıdır (*Fatih Camileri 1991: 69*).

Caminin yapım sistemiyle ilgili olarak R. Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde belirttiği üzere yapı dört kâgir duvar üzerine kiremit örtülü ahşap bir çatıyla kapatılmıştır (*C. 5, s. 2433*).

Eski Haritalarda Bekir Paşa Camii

Yapının ilk inşa tarihinden yaklaşık 250 yıl sonra çizilen Mühendishane Haritası'nda gösterilen Bekir Paşa Camii'nin avlusu ve avlusundaki yapılarla dönük herhangi bir iz veya sınır gösterilmemiştir (*Şekil 2*). Caminin iki duvarı sokağa doğru taşma yapar vaziyette görünmektedir.

Bekir Paşa Camii, 1840 yıllarına ait Camiler Haritasında ve bu haritalardan hareket edilerek Necip Bey tarafından 1918 yılında oluşturulan Harita'da da gösterilmiştir (*Şekil 3*). Necip Bey Haritası'nda bir tarafı çıkmaz sokak olarak gösterilen caminin iki duvarı bugünkü gibi sokağa doğru çıkma yapmaktadır.

1914-18 yıllarında, İstanbul'un parsellerle haritalandığı Alman Mavileri'nde Bekir Paşa Camii de gösterilmiştir (*Şekil 4*). Haritanın bizim için en önemli yanı, caminin minaresinin de tıpkı diğer haritalarda olduğu gibi yapı kütesinin oturma alanının batı duvarının ortalarına doğru konumlanmış oluşu ki, bu da caminin son cemaat mahallinin ebatlarını da ortaya koymaktadır. Sokak cephesi, kâgir bir duvarla sınırlandırılmış olup, minarenin güney duvarına kadar olan kısma kadar hazire de işlenmiştir. Hazirenin güneyinde de bir kâgir duvar

Şekil 1 Restorasyondan önce Bekir Paşa Camii'nin cephe görünüşleri ve minaresi

Şekil 2 Mühendishane Haritası'nda Bekir Paşa Camii (1870'ler)

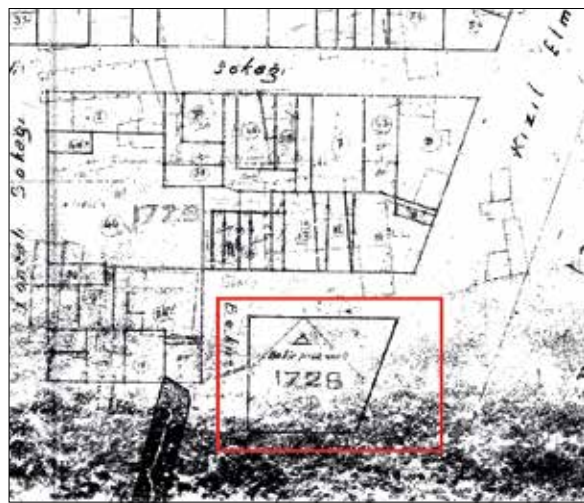
Şekil 3 Necip Bey Haritası'nda Bekir Paşa Camii ve etrafı

bulunmaktadır. Kuzeydeki girişin önünde muhtemelen sadece kapı üstüne tutturulmuş bir sundurma çatısı bulunmaktadır. Daha evvelden yapının kuzeyinden geçen Bekir Paşa Sokağı'nın uzantısı, 1950 yılı dolaylarında değiştirilmiştir. Böylelikle yapının çevresindeki sokak dokusu önemli ölçüde

revize edilmiş, caminin güneydoğusundan Kızıllıma Caddesi geçirilmiştir (Şekil 5).

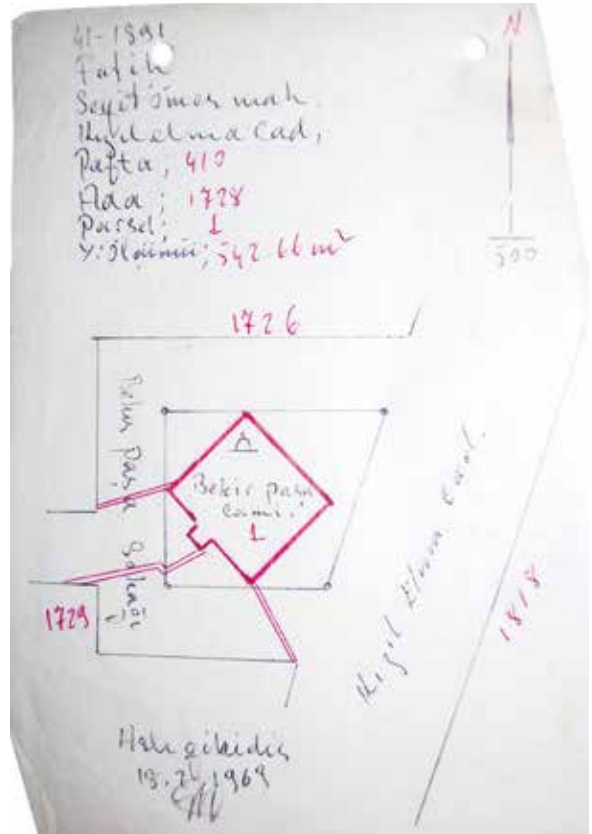
Eski Onarımlar

Yapı kare planlı olup, kâgir olarak inşa edilmiştir. Bekir Paşa Camii'nin mimari düzeni ve üst yapısı, ilk yapım dönemine ait değildir. Minare kaidesi ve caminin oturumu dışında (temellerinde farklılıklar mevcut olmasına rağmen genel itibarıyla XVII. yüzyıl mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Buna ek olarak, mescidin beden duvarlarının moloz örgüsü

Şekil 4 Alman Mavileri Haritası'nda cami ve haziresi

Şekil 5 Cumhuriyet döneminde, Kızıllıma Caddesi'nin açılışından sonra hazırlanmış kadastral paftada cami ve çevresi

Şekil 6 Caminin solda 1964 yılına ait ve sağda 1969 yılına ait krokisi (Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü). Minare ve cami köşe duvarı arasında hazire alanı belirtilmiştir

ve mukavemeti düşük olan örgü harcı da XIX. yüzyılın başlarını çağrıştırmaktadır. Pencerelelerinin yükseklikleri de bunu destekler mahiyettedir. Son dönemlerde oldukça farklılaşmış olan üst örtüsü ise birçok kez elden geçmiş, hatta son cemaatin üzerini kapatacak şekilde tasarlanmıştır. Mescidin iç duvarlarında yapılan raspa çalışmaları sonunda ortaya çıkarılan kalem işi bezemelerin Osmanlı Barok Dönem özelliği sergilemesi, XIX. yüzyıldaki ciddi onarıma delalet etmektedir. Dış cephe duvarlarında çok az miktarda rastlanan özgün sıvaların, moloz taşları dışarıda bırakacak şekilde ve kalın bir derz gibi yapılması da aynı yüzyılın özelliğidir.

Cami, 1955-60 yıllarında semt sakinlerinden Dr. İzzet Meriç ve bazı hayırseverler tarafından ve ayrıca 1973 yıllarında olmak üzere iki kez onarım geçirmiştir (Şekil 7-8). 1966 yılında cami avlusuna muhdes bir wc, abdest mahalli ve bir de meşruta eklenmiştir.

Müezzin ve kadınlar mahfili de bulunan yapının üst mahfili 1987 yılında 1 metre kadar yükseltilerek, onarılmıştır. Son cemaat mahali caminin üstünü örten ana çatının altına alınmıştır. Son cemaat yerinin cami ile ortak duvarında, kapının her iki yanında birer mihrap nişi bulunmaktadır. Üst kattaki mahfile çıkış veren merdiven de son cemaat yerinin batısında yer almaktadır.

Şekil 7 1970'lerde yapılan onarım sonrası çekilen iç mekân fotoğrafı (Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

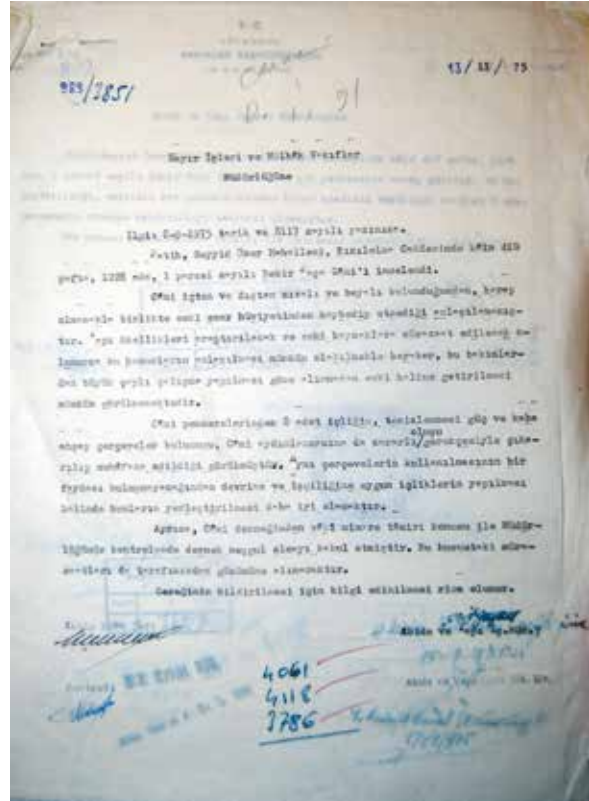
Şekil 8 1970'lerde yapılan onarım sonrası çekilen iç mekân fotoğrafında kadınlar mahfili ve korkuluk düzeni (Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Cami Derneği'nin 1975 yılında yazdığı bir yazıdan, minare şerefe taşlarının kırık olduğu ve her an düşme ihtimali bulunduğu belirtilerek, onarılması istenmiş; yapılan incelemede de şerefe korkuluğu ve döşemesindeki taşlarda çürümeler olduğu belirlenmiştir. Aynı yıl içinde yapılan bir tetkikte de caminin tepe pencerelerinden 8 adedinin sökülerek, değiştirildiği belirlenmiştir (Şekil 9). Bu tarihte caminin dış cephesi tamamen sıvalıdır. 8 adet tepe pencere içliği aynı tarihte sökülerek, kaldırılmış ve belirtilmeyen bir yerde muhafaza edilmiştir. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere içliklerin ahşap çerçevelerinin kalın olduğu belirtilmektedir. Ayrıca caminin pasalı, ahşap tavanının da bir dönem betonarmeye çevrilmesi için çaba sarf edilmiş, Vakıflar İdaresi buna izin vermemiştir.

Minare kâgir (taş ve tuğla ile) olarak inşâ edilmiştir. Giriş, caminin kadınlar mahfilinde bulunmaktadır. 1980'lerde minare yanına briketten niteliksiz bir ek yapılmıştır.

ARAŞTIRMA ve PROJE AŞAMASI

Caminin zaman içinde geçirdiği değişimlerin belgelenmesi için yapının mevcut yapısal özellikleri üzerindeki tespitler dışında çeşitli kurum, kuruluş, kütüphane veya arşivlerde bilgi, belge ve görsel

Şekil 9 1975 yılında yazılan bir yazıda caminin 8 adet tepe penceresinin içliklerinin sökülmesi konusuna değinilmektedir (Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

malzeme konusunda araştırmalar yapılmıştır. Sonrasında ise restorasyon çalışmalarına devam edilirken yapıda çeşitli müdahale izlerine rastlanmıştır.

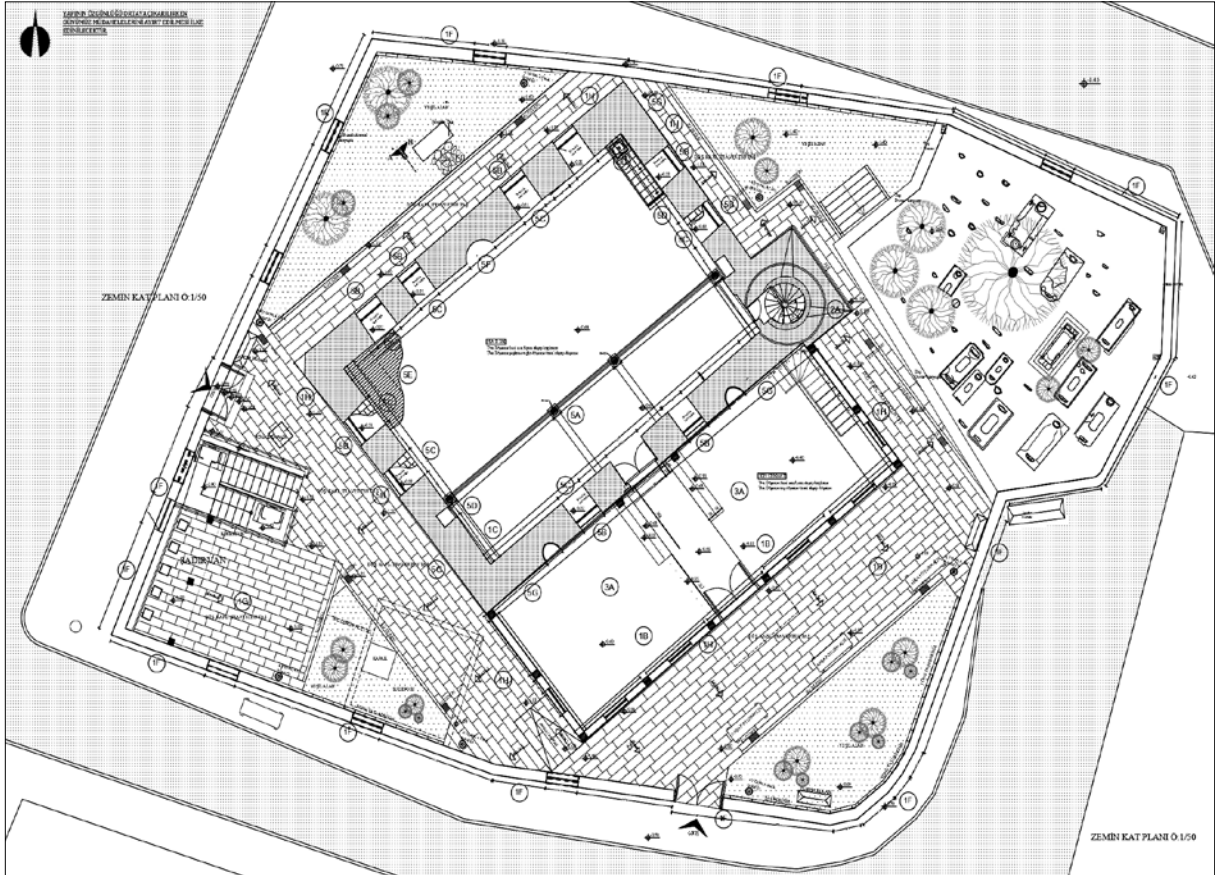
Yapının detaylı incelenmesi, raspa yapılması, arşiv araştırma sonuçlarının değerlendirilmesi ve mevcut halinin fotoğraflar ve çizimlerle belgelemesinin ardından, tespit edilen detaylar sonrası analizler ve dönem özelliğine sahip bazı yapılarla karşılaştırmalar yapılmış ve karşılaştırma sonucunda da caminin restitüsyon ve rölöve projeleri yapılmıştır.

KORUMA ve RESTORASYON

Bekir Paşa Camii, hakkında çok fazla bilgi bulunmayan, teknik yönden farklı dönemlerdeki değişimleri iyi incelenmemiş İstanbul Suriçi'nin mahalle mescitlerinden biridir. Caminin harimi, kare plana sahip olup, bu kısma kuzey yönde bir son cemaat mahalli eşlik etmektedir (*şekil 10*). Minare ise, gövdesi ve kaidesi kfeki, petek kısmı tuğla ile inşa edilmiş ve camiye batı duvarının kuzey ucundan bişmektedir. Girişi hem harimden hem de kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır. Caminin duvarları, moloz taşlarla örülmüş olup, pencere altında ve ikinci kat pencere st kotu ile saçak arasında birer sıra tuğla hatil kullanılmıştır. Moloz

duvarlar, tuğlaların dar yüzlerinin yan yana dizilmesiyle oluşturulmuş saçak detayıyla bitirilmif ve üzeri sıvalı bir düzenlemeye sahiptir. Mescidin dışa taşkın olmayan bir mihrap nişi vardır. Mihrap nişinin ii yakın dönemlerde modern tuğla ile örülerek, i mekna doğru taşırılmış ve üzeri de modern çinilerle kaplanmıştır. Yüzey itibariyle özelliğini tamamen yitiren mihrabın muhdesleri söküldüğünde, niş tamamen ortaya çıkarılmıştır. Duvarların imento ile sıvanmasından dolayı özgün malzemeler görünmemektedir. Raspalardan sonra cephelerdeki eski horasan sıva tabakası ortaya çıkarılırken, çoğu noktada özgün sıvanın kalmadığı anlaşılmıştır. Yapı zerindeki izlerden cami tavanına ait herhangi bir veri elde edilememiştir. Bu nedenle tavan kaplaması analogi çalışmalarına uygun olarak, en sade formda paşalı tavan olarak düzenlenmiştir.

Yapının dış cephelerindeki pencereler özgün açıklıklardır, sonradan açılan açıklık yoktur. Yalnızca kfeki svelerden bazıları günümüze ulaşırken, bazılarının yerlerine farklı malzemeler kullanılmıştır (*şekil 11-12*). Caminin güney duvarında 8; kuzey duvarında 4; batı duvarında 4; doğu duvarında 4 adet pencere bulunmaktadır. Batı cephesinin pencere söveleri günümüze ulaşmamış ve yakın tarihli bir onarımda sövelerin yerleri tuğla ile rlmştir. Yapının bu cephedeki pencere

şekil 10 Bekir Paşa Camii restorasyon projesi zemin kat planı

Şekil 11 Caminin alt sıra pencerelerinin sövelerinde farklı müdahaleler görülmektedir. Kimi yerde söveler mevcut değildir ve yerlerine tuğla örülmüştür. Kimi söveler betonarmededir

Şekil 12 Doğu cephe pencerelerinde küfeki taşından söveler bulunmakta, fakat kesit kaybı veya kırılmalar meydana gelmiştir

Şekil 13 Alt kat pencerelerinden birine ait denizlik kısmının özgün örgüsü. Zemine oldukça yakın kottadır

Şekil 14 Caminin doğu cephesindeki raspalardan sonra ortaya çıkarılan ve özgün olan dış cephe duvar sıva örnekleri

sövelerinin de özgün durumda küfeki taşından olduğu, yapıdaki izlerden ve genel üsluptan anlaşılmaktadır. Pencerelerin klasik demir lokma parmaklık olduğu mevcutta bulunan özgün örnekler vasıtasıyla öğrenilmektedir. Ancak sonraki onarımlarda bir bölümü daha ince kesitli parmaklıklarla değiştirilmiştir. Restitüsyonda, klasik lokma parmaklıklar tercih edilmiştir.

Pencere denizliklerinin herhangi bir özgün malzemeye rastlanılmamıştır (Şekil 13). Bu tür yapılarda tuğla veya taş cotta kullanıldığı bilinmekle birlikte, yapının özelliğine uygun olarak tuğla olması tercih sebebi olmuştur. Restorasyonda denizlikler kare tuğlalarla düzenlenmiştir.

Dış cephe sıvası üzerinde modern mozaik kaplama mevcutken, raspa sonrası kısıtlı yüzeylerde özgün horasan harcı kalıntısına rastlanmıştır (Şekil 14). Bu kalıntılarda sağlamlaştırma işlemi uygulanmış ve uygulama sırasında yapılacak sıvaların niteliğinin anlaşılması için malzeme analizleri yapılmıştır. Restitüsyonda da cepheler horasan sıvalı olarak gösterilmiştir.

Tek şerefeli, kalın gövdeli minarenin kaidesi diğer dönem yapılarında olduğu gibi oldukça yüksektir, kurşun kaplamalı ahşap külahı ise tamamen bozulmuştu. Mevcut durumda çimento harçtan yapılmış olan şerefe korkulukları benzer dönem yapılarında küfekiden yapıldı ve kenara yakın noktaları profilli düzenlenirdi. Bu tür yapılarda minare

Şekil 15 Harim zemininde parçalanmış şeşhane ve az sayıda taş ile oluşturulmuş döşeme

kaidesinin silmesi, alt kat pencerelerinin üstünden geçen hatıl kotuyla aynı seviyede tutulmaktadır. Minarenin kaidesi, ilk inşâ dönemine ait olup, diğer bölümleri sonraki dönemlerdeki tamiratlara aittir. Kaidenin özgünlüğü, 5.9.1961 yılında Cahide Tamer tarafından yazılan bir raporda da belirtilmektedir (*Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi*).

Mescidin zemin döşemesi ise tamamen değiştirilmiş olup, ahşaplar söküldüğünde çimento şap tabakasına rastlanmıştır. Onun altında ise oldukça kötü vaziyette parçalara ayrılmış halde şeshane tuğla katmanına rastlanmıştır (*Şekil 15*). Yalnızca mahfillerin olduğu yerin altındaki zeminde şeshane döşeme mevcut değildir. Bundan dolayı cami mekanının döşemesi restitüsyonda şeshane tuğla olarak önerilmiş ve bu öneri restorasyon uygulama projesine de taşınmıştır. Mevcuttaki sağlam veya sağlama yakın döşemeler korunmuştur. Kullanımdan ötürü camide yükseltilmiş ahşap döşeme uygulaması yapılmıştır.

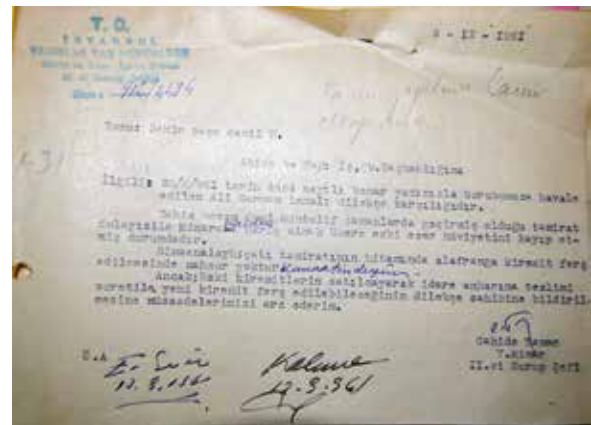
Caminin son cemaat mahalli ve harimi tek çatı altında toplanmış olup, haziresi ise batı cephesi önünde yer almaktadır. Çatı konstrüksiyonunun ahşap olduğu ve üzerinin alaturka kiremitle örtülü olduğu, Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü'ndeki yapıya ait dosyada yapılan araştırmada öğrenilmiştir. Bekir Paşa Camii Derneğince zamanın Vakıflar İdaresi'ne yazılan 28.08.1961 tarihli bir yazıda, caminin çatısı tamir edilirken eski kiremitleri aşağı indirip, yeni kiremitler kullanıldığı ve eski (alaturka) kiremitlerin satılarak, yerlerine yeni (Marsilya) tipi kiremit alındığı belirtilmektedir (*Şekil 17*). Bu yazı, aşağıda yer almaktadır. Buna cevaben Y. Mimar Cahide Tamer tarafından yazılan raporda, yapının özgünlüğü kaybolduğundan çatı kiremitlerinin alafranga tipte olmasının bir mahsuru olmadığı belirtilmiştir. Caminin çatı örtüsü restorasyon projesinde özgün durumuna uygun olarak alaturka kiremit olarak önerilmiştir. Ayrıca, Alman Mavileri'nde

Şekil 16 Caminin 1970'lerde örülen son cemaat yerinin briket malzemesi ve arada kullanılan ahşap hatıllar. Hatılların bazılarının oldukça eski oluşu, bunların eski son cemaat yerine ait olabileceğini düşündürmektedir

tespit edilmiş olan son cemaat mahallinin giriş kapısının önünde giriş saçağı vazifesi gören küçük bir eklenti bu ölçekte projede değerlendirilmiştir. Aksaray'daki Kızıl Minare Mescidi'nin eski giriş kapısı saçağı örnek alınarak, Bekir Paşa Camii giriş kapısının saçağı tasarlanmıştır.

Cami ve avlusunu sokaktan ayırmak için, 1964 yılında yine cami derneği tarafından ihata duvarları yapmak amacıyla Vakıflar İdaresi'ne başvurulmuştur. Aslında o tarihe gelindiğinde caminin mevcutta avlu duvarı bulunmamaktaydı. Vakıflar İdaresi'nden Y. Mimar Cahide Tamer, o tarihe kadar

Şekil 17 Bekir Paşa Camisi Derneği tarafından çatının tamir işlemine dair Vakıflar İdaresi'ne yazılan 28.08.1961 tarihli yazıda alaturka kiremit yerine Marsilya tipi kiremitin kullanıldığı belirtilmektedir

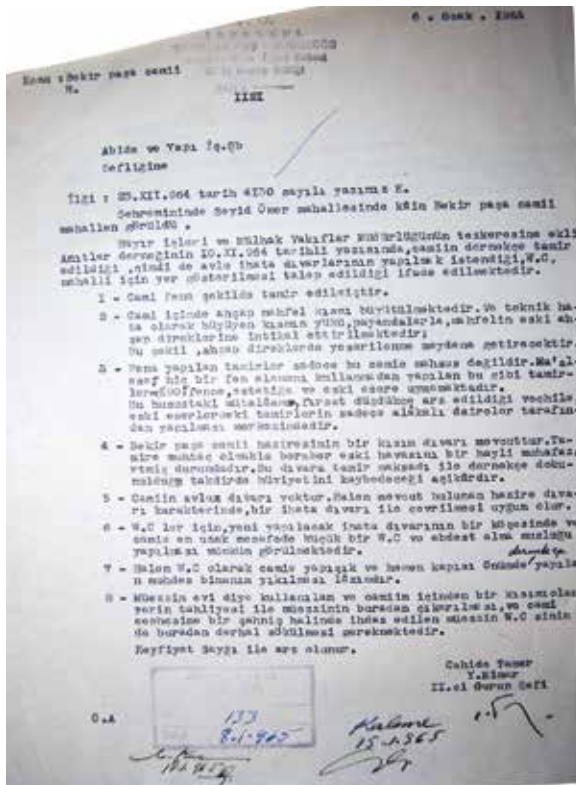
Şekil 18 Dönemin Vakıflar İdaresi tarafından çatıda Alafranga kiremit kullanımına izin verildiğini gösteren yazı

Şekil 16 1964 yılında çalışmalarına başlanan ve dönemin cami derneği tarafından yapılan avlu duvarının raspa sonrası görünüşü. Çimento harç kullanılarak yapılan duvarın alt kotu tamamen betonarmeyken duvardaki farklı örgüler, düşey bir ayrışmaya neden olmuştur

olan ve cami derneği tarafından yapılan müdahalelerin tümünü bir raporla kaleme almış ve yapılan onarımı "fena" olarak nitelendirmiştir (Şekil 20), (Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi). Yapılmak istenen ihata duvarı için de hazireyi çevreleyen ve bir kısmı sağlam olan eski duvarın örnek alınmasını istemiştir. WC için de camiye en uzak ve avlu duvarına bitişik bir noktanın seçilmesi ve küçük olması gerektiği belirtilmekteydi. Nitekim 1973 yılında wc ve abdest alma kısmının inşaatı tamamlanmış olup, proje dahilinde yapılmıştır.

Kızılelma Caddesi ile camiye ayıran duvardaki

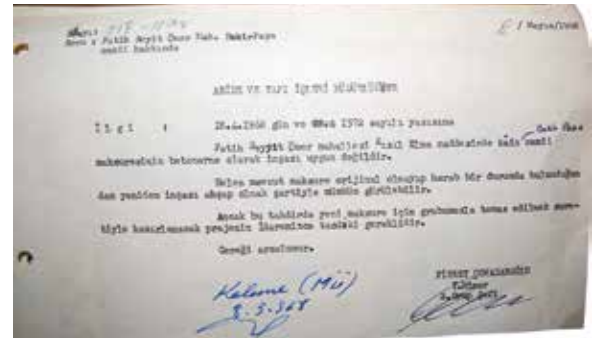

Şekil 20 06.01.1965 tarihinde Y. Mimar Cahide Tamer tarafından yazılan ve caminin onarımını değerlendiren raporu

raspada, moloz taş örgülü ve bağlayıcı olarak da çimento harcının kullanıldığı belirlenmiştir. Bunun yerine duvarın temel stabilitesine bakılarak, yeniden inşa edilmesi ve üstünün de kiremit harpuştaıyla düzenlenmesi, projeye eklenmiştir. Nitekim harpuştalı duvarın bu özellikleri XVIII ve XIX. yüzyıl tasarımları için karakteristiktir.

Yapının Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü'ndeki dosyasında, 18.04.1968 yılına ait bir iç yazışmada, müezzin mahfilinin betonarmeye çevrilmesi için cami derneğinin istekte bulunduğu anlaşılmaktadır (Şekil 21). Cevabi yazıda da bu isteğin uygun olmadığı, o tarihte harap durumda olan maksurenin aynı şekilde ve ahşap olarak yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Yapının kadınlar mahfili betonarme olduğundan, sökülmüştür. Mahfil kısmının ahşap olduğu ve bugünküne nazaran daha dar olduğu, yapıya ait Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü'ndeki dosyada bulunan bir rapordan anlamak mümkündür. Bu Raporda, ahşap olan kadınlar mahfilinin büyüyen kısmının yükünün payandalar vasıtasıyla mahfilin eski ahşap direklerine taşındığı, bunun bir hata olduğu belirtilmektedir. Muhtemelen 1970'lerde de bu mahfilin yerini, taşıyıcıları da dahil olmak üzere betonarme bir mahfil almıştır. Bu tür mescitlerin kadınlar mahfili genellikle kare kesitli ahşap taşıyıcı üzerine yapılan, yine ahşap konstrüksiyonlu olup, revize edilen restorasyon projesinde de bu

Şekil 21 Müezzin Mahfilinin aslında ahşap olduğunu belgeleyen yazışmalar ((Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 22 Son cemaat yerinin subasman kotunun özgün duvar örgüsü. Aslında en alt kısım ampattan gibi düşünülmüşken, üst kotta iki farklı dönem müdahalesi görülmektedir

özellikler aynen korunmuştur. Benzer örneklerine, ebat ve form olarak İstanbul'daki pek çok tarihi mescitte rastlanan kadınlar mahfilinin korkulukları da içindeki kalem işi bezemeyle benzer üslupta olması için hem geleneksel hem de modern çizgilerle oluşturulmuştur.

Kadınlar mahfilinin orta aksa denk gelen kısmı genel itibariyle öne doğru çıkma yapar vaziyette olmaktadır. Ya kavisli ya da keskin köşe hatlarıyla tasarlanan bu bölümün Bekir Paşa Camii restitüsyon çalışmasında, eski mahfilin genişliğinde yapılması (genellikle 3 metre civarında bir genişlik ortaya çıkmaktadır) önerilmiştir. Kare kesitli ahşap

taşıyıcı mahfilin tavanının formu bilinmediğinden restorasyon projesinde sade geçilip mescit tavanına uyulması önerilmiştir.

Merdiven ve mahfil korkulukları da benzer yapı ve dönem müdahaleleri düşünülerek, ki yapı içindeki kalem işi bezemelerin de dönemi dikkate alınarak, iki boğumlu olacak şekilde tasarlanması önerilmiş ve bu paralelde imalatları yapılmıştır.

Kalem İş Tezyinat Araştırma ve Uygulama Süreci

Bekir Paşa Camii, inşâ dönemine ait özgün herhangi bir bezeme unsuruna sahip değildir. Bunda, deprem ve yangınlardan zarar görmüş olmasının ve sonrasında onarımlar sırasında büyük ölçüde yenilenmesinin payı olmalıdır.

2017 yılında Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışmalarına başlandığında cami içindeki kalem işi bezemelerinin XX. yüzyılın ikinci yarısında kalın bir çimento sıva üzerine yapılan ve klasik üslubu taklit etmeye çalışan niteliksiz basit bezemelerden ibaret olduğu görülmüştür. Bunun dışında mihrap nişinin içi ve etrafı ile zeminden pencerelerin denizlik hizasına kadar olan duvarlarının yeni üretim fayanslarla kaplanmış olduğu görülmektedir. Ahşap tavan yüzeyinde herhangi bir bezeme bulunmazken tepe pencerelerinin üst kotlarında benzer tüm camilerde olduğu

Şekil 23 Restorasyon sonrası harim bölümünden genel görünüm

gibi İsm-i Celal, İsm-i Nebi, Cihar-Yar-ı Güzin ve Hasaneyn levhaları yerleştirilmiştir.

Her dönem kendi koşulları gereği, yapının bezeme programını ve bazı mimari elemanlarını yeniden şekillendirmiştir. Yenilemeye en açık olan öğelerden olan kalem işi bezemeler, eskidikçe ve sıva dökülmelerinde sıkça değiştirilmiş, hatta eskisinin

Şekil 24 Raspa sonrasında çıkarılan barok döneme ait kalem işi motifleri ve yine kalem işi olarak duvara uygulanmış cihar-ı yar-ı güzin levhaları

üzerine çimento sıva çekilerek, yenilenen sıva üzerinde tamamen yenilenmiştir.

Camide uygulama çalışmalarına başlanmadan evvel kalem işi bezeme olup-olmadığının anlaşılması için raspa çalışmalarına başlanmıştır. Yaklaşık 4 ay süren ve hem cami iç mekân duvar yüzeylerinde hem de caminin kuzey dış duvarının tüm yüzeylerinde (son cemaat yeri) ince raspa çalışması yapılmıştır. Kalem işi tezyinat araştırmalarında mekanik ve kimyasal yöntemler bir arada kullanılmıştır. Son cemaat mahallinin kalan bölümleri betonarme olduğundan bu bölümlerde ince raspa yapılmamıştır. Çimento sıvalar alındığında, horasan sıva üzerine yapılmış olan ve ağırlıklı olarak "Barok" olarak tanımlanabilecek bir üslubunu yansıtan, muhtemelen XVIII. yüzyılın sonlarına doğru yapılan kalem işi bezemelere rastlanmıştır (Şekil 24). İki katman olarak ulaşılan bezemelerden en üstteki (yani günümüze en yakın katman) kısımda bulunanların basit şablonlar ile yapılmış süslemeler olduğu görülmüştür. Basit baskılar ya da şablonla boyamalar tek renkli olup kompozisyon bitkisel kökenlidir. Bu bezeme izleri giriş cephesinin mahfil alt duvarında ve kısmi olarak da doğu ve batı duvarlarında bulunmuştur. Nispeten geç bir dönemde yapılan, günümüze birkaç noktada çok az kısmı ulaşan bu bezeme programının restitüsyonunu yapmak mümkün değildir. Özellikle XX. yüzyıl başlarında moda olan bu türden kolay uygulanabilen bezemelere İstanbul'da birçok küçük ibadethanesinde (mescit, kilise, sinagog) rastlanmaktadır. Benzer özellikteki bezemelere restorasyonu yakın dönemlerde gerçekleştirilen bazı yapılarda rastlanmıştır (Şekil 25).

Mihrap nişinin içi ve etrafı yakın dönemlerde yapılan fayans özelliğindeki çini taklitlerinin sökümü yapılmıştır. Niş ve çevresinde herhangi

Şekil 25 Kadınlar mahfilinde korunmuş olan geç döneme ait baskılar

Şekil 25 Kalem işi çalışmaları sırasında oluşturulan renk kartelası

bir eski sıva katmanına ve dolayısıyla da kalem işi bezemeye rastlanmamıştır. XIX. yüzyılda kalem işi yenilenen cami ve mescitlerde genellikle mihrap nişinin içi kıvrımlı ve yanlardan toplanmış bir perde motifiyle düzenlenip, ortada kandil ile tamamlanmıştır. Çevresinde ise, çoğu zaman pencere denizlik kotundan başlayan bir filato ile duvar yüzeyi iki bölüme ayrılmış ve bazen pencere üstlerine tepelik denilebilecek bezeme yapılmıştır.

Caminin giriş cephesinin harime dönük yüzünde özellikle giriş kapısının etrafında önemli sayılabilecek Barok üslubunda kalem işi bezemeler ortaya çıkarılmıştır. İki dönem tespiti yapılan bezemelerden üst katmanda basit baskı denebilecek bezemelere rastlanmış olup, bunlar rölöve projesinde de görüleceği üzere sınırlı bir yüzeyde bulunmuştur. Bir alt katmanda ortaya çıkartılan ve Barok üslubundaki kompozisyon, duvarı farklı boyutlarda dikdörtgen çerçevelere almaktadır. Bunların köşelerinde ise S ve C kıvrımlı bitkisel dallar, belli bir düzen içinde tekrarlanmaktadır. Bu türde kalem işi bezemeler diğer cephelerde de tekrar edilmektedir. Kapının iki yanında bulunan birer pencere çevresinde de tüm yapının pencere çevresindeki gibi dikey katlı bir kompozisyon bulunmaktadır.

Caminin doğu ve batı duvarlarında simetrik olarak altta ikişer adet dikdörtgen şeklinde, taş söveli, üstte de ikişer adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Raspalarda, alt kat pencere etraflarında, dikdörtgen şeklindeki kartuş örneklerine rastlanmıştır. Pencere aralarındaki boş duvar yüzeyinde yapılan dikdörtgen panoların üst sağ ve sol köşelerinde taç şeklinde birer motif bulunmaktadır. Tüm pencerelerin etrafında bu bezeme üslubunun devam ettiği de kalıntılardan anlaşılabilir.

Batı duvarında da doğu duvarında olduğu gibi iki adet pencere bulunmaktadır. Pencere etrafındaki kalem işi bezemeler önemli oranda ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çatı altı seviyesinde ve farklı kotlarda Barok üslupta renkli kalem işi motifleri ortaya çıkarılmıştır. Veriler, bu bezemenin simetrik şekilde diğer duvarlarda da devam ettiğini ortaya koymuştur.

Kapının doğu yanındaki duvarda bir mihrap nişi bulunmaktadır. Mihrap nişi çevresinde yapılan raspada yine Barok denilebilecek bazı motifler ortaya çıkarılmıştır. Kapının iki yanında birer pencere bulunmakta olup, pencerelerden birinin yan kısmında ortaya çıkarılan renkli konturlar, bu pencerelerin de tıpkı iç mekân pencereleri gibi etraflarının bordürle çevrelendiğini göstermiştir.

Cami genelinde ortaya çıkarılan kalem işi tezyinatların 1/1 çizimleri yapılarak, belgelemeleri tamamlanmış ve bunlar rölöveye eklenmiştir. Ayrıca tüm özgün desenlerin özgün renkleri dikkate alınarak, çizimlerde renklendirme işlemleri yapılmıştır.

Mavi, kahverengi, kiremit rengi, yeşil, koyu sarı gibi renklerin yanı sıra bordür konturlarının siyah olduğu ve gölge-ışık etkisinin kısmen desenlere yansıtıldığı ve renklerde genellikle pastel tonların hâkim olduğu kalem işi tezyinat, gözü yormayan sade bir görüntü vermektedir. Desenler, sarımsı bir fon üzerine uygulanmıştır.

Raspalarla ortaya çıkarılan kalem işi bezemeler, tüm duvarların kalem işi bezemelerinin restitüsyonu için sağlam veri oluşturmuştur. Yapı genelinde, iç duvarlarda dağınık olarak rastlanan bezemelerin en önemli sorunu, üzerinde buldukları sıvaların alt yüzeylerinde, yani duvarla arasında boşalmalar olmasından kaynaklanmıştır. Raspa sonrası, bunların dökülerek yok olmaları riskine karşı, duvara bağlanmaları için sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır.

Şekil 27 Tarama tekniğiyle ihya edilen motifler

Cami içerisinde 2 dönem kalem işi tezyinat tespit edilmiştir. Bu kalem işi örneklerden XX. yüzyılda kısmen uygulandığını düşündüğümüz ve az miktarda rastlanan kalıp baskı örneklerin küçük bir kısmının numune olarak korunması önerilmiş ve harim kuzey duvarında böyle birkaç numune bırakılmıştır. Harim kısmında; beden duvarlarında ortaya çıkarılan kalem işlerinin konservasyon ve sağlamlaştırma çalışmaları yapıldıktan sonra korunması, eksik olan kısımlarda yeni yapılacak kalem işi çalışmalarının orijinal desenden bir ton daha açık renklerde tümlenme ile yapılması uygun görülmüştür.

İkinci aşamada, konservasyona dönük alınması gereken önlemlere geçilmiştir. Özgün bezemelerin belirgin olmayan bölümleri tarama tekniğiyle yapılmıştır. Eksik kısmı olanların da eksik bölümlerinin, yeni yapıldığı anlaşılacak şekilde tamamlanması önerilerek, uygulama bu yönde gerçekleştirilmiştir.

Kalem işi bezemelerinde en çok özen gösterilen ve zengin süslenen bölüm mihrap çevresi olmasına rağmen bezeme programının belgelenemediği tek nokta da mihrap nişi ve çevresidir. Cami mihrap nişi için gerekli öneriler geliştirilmez ise cami cemaatlerinin restorasyon sonrasında izinsiz ve çoğu zaman niteliksiz tamamlamalara maruz kaldığı bilinmektedir. Bu durumun önüne geçmek için yapı genelinde eksik veya izi kalmayan motiflere

ilgili, aynı dönem uygulamalarının görüldüğü diğer camilerden analogik bir çalışma yapılarak, projede altlık olarak kullanılmıştır. Niş için yorum yapılmaktan kaçınılarak önerilen desen siyah tonlarında uygulanmış, böylelikle özgün durumda olan desenlerden de farklılaşması sağlanmıştır.

Bu küçük müdahale sonrası orijinal tezyinatın bulunmadığı, dökülmüş ve mevcut olmayan bölümlerde yapılacak üretimler, orijinal desenlerde kullanılan rengin bir ton açığı uygulanmıştır. Burada tamamlamanın niteliğinin belli olması kadar eski kalem işi ile uyumunun da estetik ölçütlerde olması önemlidir. Genel itibariyle üst kotlarda belirgin biçimde ortaya çıkarılan desenlerin, kartuş uçlarına denk gelen yerlerinde bulunan birimlerinin alt akslarda da devam ettiği, bazı örneklerden anlaşılmaktadır. Bu nedenle eksik kalan kısımların simetrisinin de canlandırılması önerilmiş ve bu doğrultuda tamamlama yapılmıştır. Bazı yatay panoların yalnızca alt bordürlerinin merkezinde tek motif bulunduğundan, bunlar aynı şekilde bırakılmıştır.

Caminin yine kalemişi tekniğinde olan ve bazıları günümüze ulaşmayan ve mihrabın üst sağındaki madalyon içindeki Allah (Celle Celalühü) ve Muhammed (Aleyhis Selam) yazıları da raspada ortaya çıkarılan diğer cihâr-ı yar-ı güzîn levhalar ihya edilmiştir (Şekil 28, Şekil 34).

Şekil 28 Restorasyondan önce mihrap cephesi ve kalem işi projesinde önerilen ve uygulaması yapılan mihraptan görünüş

Son Cemaat Mahalli

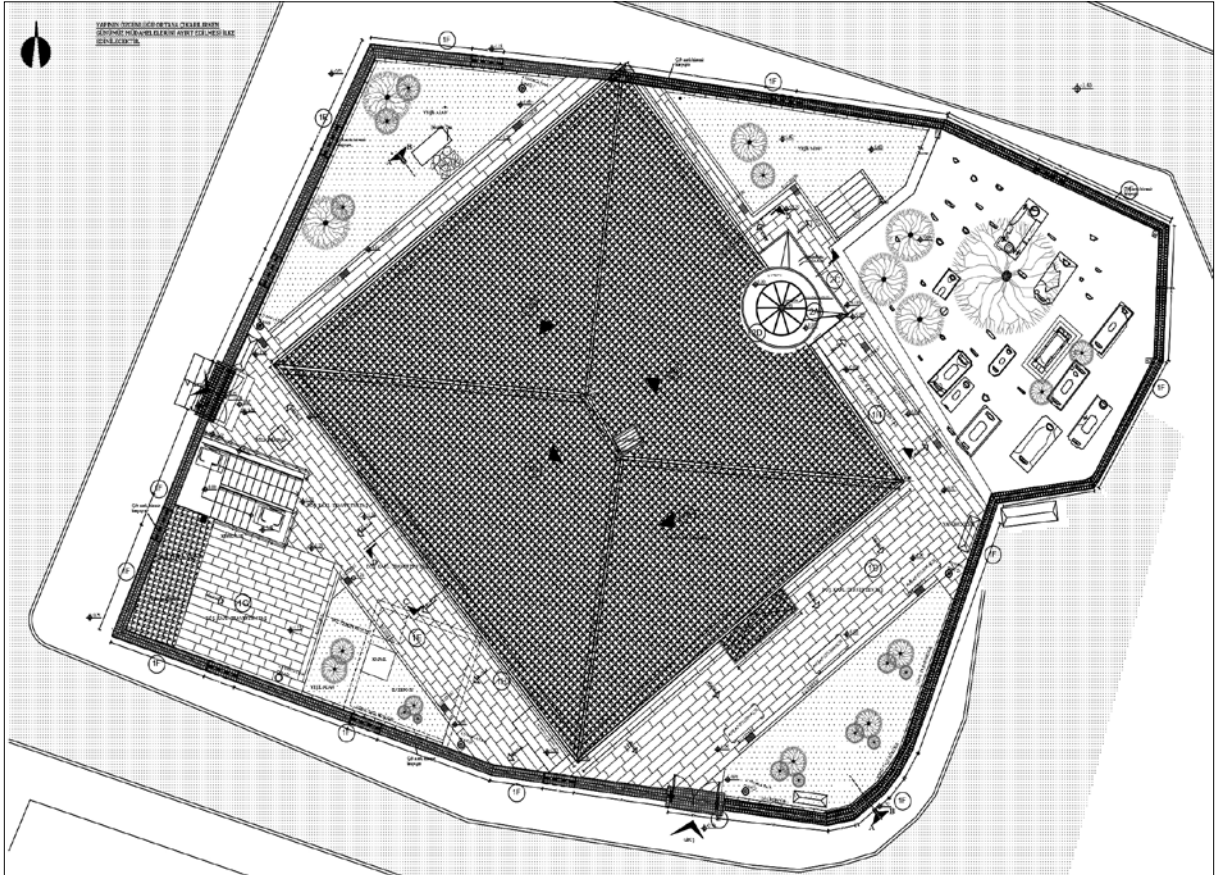
Bekir Paşa Camii'nin son cemaat mahallinin genişliği, eski haritalardan da anlaşılacağı üzere bugünkü genişliğin aynısıdır. Drenaj çalışması sırasında da eski son cemaat mahallinin temelleri görülmüş ve incelenmiştir (Şekil 22). Bu bölüm, birkaç müdahale döneminin izini taşısa da XVII. yüzyılın karakterine uygun bir duvar örgüsüne sahiptir. Muhtemelen 1970-80'lerde cami elden geçtiği zaman son cemaat mahallinin de temel seviyesi kotundan yukarıya betonarme ve briket ile yenilenmiş, özgünlüğünü tamamen yitirmiştir. Subasman seviyesindeki kâgir duvarın üzerinde briketlerle örülmüş ve aralara atılan ahşaptan çapraz hatıllarla birbirine bağlanan bu sistem, eski son cemaat yapısının ahşap veya bağdadi olduğunu düşündürmüştür (Şekil 16). 1940'lı yıllara ait Encümen fotoğrafları, son cemaat yerini sağlam halde göstermektedir. Buna göre ahşap olan bu bölümün tepe pencereleri mazgal şeklinde yapılmıştır. Bu özellikler göz önünde bulundurularak hazırlanan restitüsyon ve restorasyon projelerine göre son cemaat bölümü ahşap ve iç mekanda bağdadi sıvalı olacak şekilde imalat yapılmıştır. Hem Alman Mavileri Haritası'ndan (Şekil 4) hem de bu fotoğraflardan, son cemaat yerinin önünde üç yöne eğimli bir

sundurmanın mevcudiyeti tespit edildiğinden bu detay da projede değerlendirilmiştir (Şekil 29).

Son cemaat mahallindeki muhdesler kaldırıldığında, giriş aksının sağ ve solunda yaklaşık 30 cm yüksekliğinde sekiler oluşturulduğu görülmüş olup, döşeme yer yer Bizans dönemine ait mermer parçalarla yapılmış, aralarda bulunan büyük altıgen tuğlalarsa muhtemelen mescidin içinin özgün döşemesini oluşturmaktaydı (Şekil 30-31). Bu döşemelerin konsolide edilerek, korunması önerilmiştir. Son cemaat yerinin iki yanındaki mevcut sekiler projeye eklenmiştir (Şekil 10).

Şekil 30 Son cemaat mahallinin sekisi üzerinde devşirme döşeme malzemeleri ve muhtemelen mescidin içinden alınarak devşirilmiş altıgen döşeme tuğlaları

Şekil 29 Bekir Paşa Camii restorasyon projesi vaziyet planı

Şekil 31 Son cemaat yerinin devşirme döşemeleri. Bu bölümde Bizans döneminden devşirilmiş çeşitli mermer parçalar olduğu gibi, muhtemelen cami hariminden alınmış altıgen tuğla döşeme de mevcuttur. Ancak bir kısmı tamamen dağılmış vaziyettedir.

Şekil 32 Caminin bir köşesinde bulunan ve muhtemelen bir önceki müdahalede sökülen ahşap kapı, konservasyondan önce

Şekil 33 Son cemaat yerinin dış cepheden görünüşü; sağ ve solundaki sekiler ve konservasyonu yapılan nitelikli ahşap kapı

Son cemaat mahallinin iki katlı olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak son cemaat mahallinin geniş oluşu, ikinci bir kat düşündürmüştü ve mevcutta da iki katlı olmasından hareketle, ahşap bir kat önerilmiştir. Kadınlar mahfili olarak kullanılan bu kısma son cemaat yerinin batısında konumlanan ahşap merdiven ile ulaşılmaktadır.

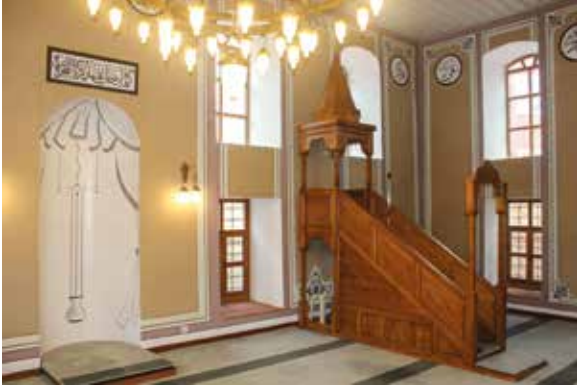
Caminin çatı arasında bulunan kahverengi yağlı boya ile boyalı nitelikli ahşap kapı kanatları, caminin bir önceki döneminden kalmadır (Şekil 32). 1960'lardaki onarımda sökülen pencerelerle birlikte kapıların da söküldüğü anlaşılmaktadır. Restitüsyonda bu ahşap tablalı kapı kanatları değerlendirilmiştir (Şekil 33).

Minber ve Vaiz Kürsüsü

Mescidin restorasyon öncesi minber ve vaiz kürsüsü özgün olmayıp, niteliksiz malzeme ve tasarımla hazırlanmıştır. Bu nedenle de benzer

Şekil 34 Benzer dönem yapısı olarak Mihrişah Camii'nin Osmanlı döneminden kalma minberi (1948).

Şekil 35 Restorasyon sonrasında ahşap minber ve altta vaiz kürsüsü.

dönem yapılarından hareketle elde edilen veriler doğrultusunda yeni ve tek üslup verecek şekilde ahşaptan minber ve vaiz kürsüsünün yapımı önerilmiştir (Şekil 34-35).

Benzer camilerden örnek alınarak, yapılması düşünülebilecek minber ve vaiz kürsüsünün birkaç dönem motifi ile tasarlanması ve ahşaptan yapılması önerilmiştir.

Avlu Duvarı

Restorasyon öncesinde avluyu çevreleyen betonarme duvarın yukarıda da belirttiğimiz gibi sonradan yapıldığı bilinmektedir. Daha öncesinde aslında sadece hazirenin ve caminin bir cephesinin biraz büyükçe ama amorf özellikte moloz taştan bir

duvarla çevrili olduğu Alman Mavileri'nde belli olmaktadır (Şekil 4). Mevcut hazireyi çeviren duvarın alt kotlarına bakıldığında örgü ve niteliği anlaşılmaktadır (Şekil 36). Buradan hareketle ve benzer dönem örnekleri de dikkate alınarak restitüsyonda mescidin avlu duvarının tıpkı hazirede olduğu gibi büyükçe, amorf moloz taşla örülmesi önerilmiştir (Şekil 37-40).

Hazire

Bekir Paşa Camii haziresi, caminin batısında yer almakta olup, özgün durumunu muhafaza

Şekil 36 Bekir Paşa Camii'nin haziresine ait duvarın alt kotlarındaki moloz örgü. Üst kotlar betonarme olarak yapılmıştı

Şekil 37 Kocamustafapaşa'daki Hacı Hamza Camii çevre duvarı moloz taştan olup, avlu kapısı çift kanatlı ve ahşaptandır

Şekil 38 Fatih'te, yol çalışması esnasında yıktırılan Mimar Şüca Camii'nin avlu girişi ve çevre duvarı ile harpuştası. Ayrıca caminin son cemaat mahalli ahşaptır (Encümen Arşivi, 1936)

Şekil 39 Restorasyon sonrasında caminin Bekir Paşa Sokak üzerinden görünümü

Şekil 40 Restorasyon sonrasında caminin Kızılelma Caddesi üzerinden görünümü

Şekil 41 Restorasyon öncesi Bekir Paşa Camii haziresi

Şekil 42 Restorasyon sonrasında Bekir Paşa Camii haziresi

etmemekle birlikte tasarım ve bezeme açısından dikkate değer mezar taşları barındırır. Hazirede 13 mezar toprağın üstünde, ayakta veya kısmen toprak altında 22 adet mezar taşı bulunmaktadır (Şekil 41-42).

Caminin kuzeybatısında uzanan hazirenin bir zamanlar daha geniş olduğu, eski çap vesikasındaki camiye ait krokiden de anlaşılmaktadır (Şekil 43). Buna göre hazire alanı, bugünkü sokağın karşısına kadar devam etmekteydi. Hazirede 1192/1778 yılında vefat eden Şeyh Süleyman-ı Hammami-i Nakşibendi de medfundur.

Şekil 43 Camiye ait çaplı tasarruf vesikasında hazire alanının genişliği de gösterilmiş ve sokağın karşı tarafına kadar özgünde uzandığı belirtilmiştir (Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi)

Hazire alanında yapılan ilk çalışma hazirenin temizletilmesi olmuştur. Yaklaşık bir metre yüksekliğinde oluşmuş ot ve çalılık ile çevreden atılmış çöpler temizletilerek çalışma ortamı sağlanabilmiştir. Çizim ekibi bu temizlik yapıldıktan sonra çalışmalara başlamıştır. Hazire üzerindeki ölçümler ve vaziyet planı tespitleri tamamlandıktan sonra mezar lahit şeklinde, tekli veya çift pehleli (baş ve ayak şahideleri birlikte) veya tek şahide olsun önce çizimleri yapılmıştır. Bu sıralama esas alınarak mezar taşlarının önce genel konumu, yazılı veya bezemeli baş şahidesi veya ayak şahidesi, pehle taşları, plan, yan görünüşleri ile üst görünüşleri hazırlanmış ve bunların ayrıntı fotoğrafları çekilmiştir.

Yapılan kazı çalışmaları sırasında hazirede bulunan her türlü mezar taşı (baş veya ayaktaşı veya lahit parçaları veya pehle taşları) tek tek ayıklanmış ve hazirenin bir bölümünde muhafaza altına alınmıştır.

Taşların bir kısmı yer değiştirmiştir ve bazı taşlar da kısmen kırılıp yok olmuştur. Mezar taşlarının büyük çoğunluğu düşey şekillerinde olmayıp ya yan yatmış ya da devrilmiş olarak toprak üstünde bulunmaktadır. Baş ve ayak şahidelerini birbirine bağlayan veya toprak içinde dik durmasını sağlayan yatay taşların (pehle) pek çoğu da özellikle mezarın yakınına dikilen köklerinin büyümesi ve mezar taşlarını her yönden sarması sonucu yer değiştirmiş, kırılmış ve gönyeleri bozulmuştur. Yazılı mezar taşlarının bir kısmında taşın malzemesine bağlı olarak (özellikle küfeki taşından olanlarla) aşırı yüzey aşınmaları mevcuttur ve bu taşların yazıları çok zor okunmaktadır.

Mermer veya küfeki tüm mezar taşlarında yıllar içinde oluşmuş yüzey kirliliği (is – karbon) mevcuttur. Ayrıca mezar taşlarının büyük çoğunluğunda kırıklar, parça eksikliği ve malzeme aşınması görülmektedir. Tüm bu bulgular tek tek her mezar taşının rölövesinde ve hasar tespitlerinde ayrıntılı biçimde gösterilmiştir.

Hazire alanındaki restorasyon uygulamasında ilk olarak kaide ve pehle taşlarına zarar veren ağaç kökleri itinalı olarak sökülüştür. Devamında pehlerin toprak altında kalan kısımları açılarak taşlar görünür kılınmıştır.

Mezar taşları su ve yumuşak el aletleri ile itinalı olarak temizlenmiştir. Hazire alanı içerisinde müdahalelerden mümkün mertebe kaçınılmış, mevcut mezar ayak ve baş şahidelerinde kırık veya eksik olan parçaların hazire bütünlüğünü bozan kısımlarında tülemeye gidilmiştir. Özellikle pehle taşlarındaki çimento kısımlar malzemesine uygun olarak mermer ile tamamlanmıştır. Derin çatlaklar kenet ve tij yardımıyla güçlendirilerek kırılma önlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 44 Konservasyon sonrası hazire ve hazire duvarlarına monte edilerek sergilenen taşlar

Hazirede ortaya çıkmış ve başka alanda bulunan, yerleri belli olmayan yuvarlak veya dikdörtgen mezar baş ve ayak taşlarının yerleri tespit edilerek montajları yapılmıştır. Yerleri tespit edilemeyen kırık taşların, hazire alanını çeviren duvara monte edilerek sergilenmesi uygun görülmüştür (Şekil 44).

Restorasyon kapsamında cami avlusunda da birtakım düzenlemeler yapılmış, muhdes hela ve abdest mahalli, din görevlilerinin lojmanı kaldırılmış, hela güncel ihtiyaçlar doğrultusunda projelendirilerek, su deposuyla birlikte yeraltına alınmıştır (Şekil 45). Peyzaj düzenlemeleriyle bütünlük

Şekil 45 Yeraltına alınan WC ve izdüşümündeki şadırvan düzenlemesi

Şekil 46 Mescidin ön avlusundan görünüm

sağlayacak şekilde üstü hafif bir saçakla örtülü şadırvan, WC izdüşümüne gelecek şekilde avluya yerleştirilmiştir. Yeşil alanlar oluşturulmuş, bahçe aydınlatmaları ve cami cepheleri, minare aydınlatma tesisatları projesine uygun olarak yapılmıştır.

SONUÇ

Caminin duvarlarının önünde, dış cephelerde yapılacak olan drenaj çalışması için açılan temellerle, mevcut caminin farklı dönemlerde yenilendiği görülmüştür. Bu önemli müdahale muhtemelen XVIII. yüzyıl veya XIX. yüzyıl başlarına ait olmalıdır.

Yapının özgün ve dönem müdahalelerini içeren tüm detayları mümkün olduğunca korunmuştur. Çalışma süresince küçük ölçekli bir Osmanlı mescidinin yapım ve bakım süreçleri incelenmiş ve belgelenmiştir. Farklı dönemler ve güncel ihtiyaçlara göre yeni ekler ve tamamlamalar yapılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ayvansarayi 2001 *Hadikatü'l Cevâmi*, Transkripsiyon: A. N. Galitekin, İstanbul 2001.
- Ayverdi E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, C. III, s.324.
- Barkan vd. 1973 Ö. Lütfi Barkan/E. H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, s. 305.
- Bekirpaşa Camii, *Kültür Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, Tercüman Gazetesi Yayını, 1982, s. 1167.
- Çılı Feridun Çılı, İstanbul İli, *Fatih İlçesi, 1728 ada, 1 Parsel Sayılı Yerde Bulunan Bekirpaşa Camisi Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projesi Taşıyıcı Sistemin Mevcut Durumu Onarım ve Güçlendirme Önerileri Hakkında Teknik Rapor*, (Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).
- Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*, 1991.
- Göktürk 1961 Hakkı Göktürk, Bekirpaşa Camii, *R. E. Koçu İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul,1961, s. 2433.
- Öz 1995 Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara, 1995.
- Sav/Can 2019 Murat Sav/Ayşe Gül Can, *Bekir Paşa Camii Haziresi Rölöve-Restorasyon Raporu*, Ekim-2019, (Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).
- Yılmaz 2018 H. Fehmi, İstanbul/Fatih'teki Bekir Paşa Camisi *Kalemîşi Tezyinatı Rölöve, Konservasyon ve Restorasyon Raporu*, Ocak-2018 (Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).
- Yılmaz 2018b H. Fehmi, *Bekir Paşa Camisi Restitüsyon Raporu*, Ocak-2018 (Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü Arşivi).